

Редьярд Кіплінг НА КРАЮ ПРІРВИ (оповідання)

*Кажуть люди — то був крадений приплив —
Господь, що слав його, він знає все,
Та в вухах моїх вічно житиме
Звістка, яку дзвони зронули —
І дивовижні були ті дзвони для мене,
Що в пітьмі гукали: «Ендербі».
(Джин Інґелоу)*

Колись давно жили собі Чоловік, його Дружина та **Тёрціум Квід**¹ (тобто, Хтось Третій). Усі троє були нерозумні, але Дружина — найменш розсудлива. Чоловікові варто було б пильнувати свою Дружину, їй — уникати Когось Третього, а тому, своєю чергою, належало б одружитися самому, пройшовши через чесні й відкриті залицяння десь поблизу гори Джакко чи Обсерваторного пагорба, проти яких ніхто не матиме жодних заперечень. Коли бачиш юнака, чий поні вкрився білою піною, а капелюх зсунувся на потилицю, бо він летить униз зі схилу зі швидкістю п'ятнадцять миль на годину, аби зустріти дівчину (яка буде вельми «здивована» цій зустрічі), ти мимоволі схвалюєш такого молодика, бажаєш йому високих призначень у Штабі, щиро переймаєшся його благополуччям і, коли прийде час, даруєш їм шипці для цукру чи жіноче сидло — залежно від твоїх статків і щедрості.

Хтось Третій теж літав верхи вниз по схилу, але тільки заради зустрічі з Дружиною Чоловіка; і коли він мчав угору — мета була та сама. Чоловік залишався на Рівнині, заробляючи гроші, щоб Дружина могла витратити їх на сукні, браслети по чотириста рупій та інші подібні недорогі розкоші. Він працював дуже важко і щодня надсилав їй листа або листівку. Вона також писала йому щодня, запевняючи, як сильно прагне його приїзду до Сімли. А Хтось Третій зазвичай схилявся над її плечем і сміявся, поки вона писала ці послання. Потім вони вдвох разом їхали на пошту.

Сімла² — місце дивне, і звичаї там особливі; і жодна людина, яка не провела там бодай десять сезонів, не має права виносити вирок на основі непрямих доказів — речі найбільш ненадійної в судах. З цих причин, а також з інших, про які не варто згадувати, я відмовляюся стверджувати напевно, чи було щось непоправно лихе у стосунках між Дружиною Чоловіка та Кимось Третім. Якщо й було — а тут ви мусите скласти власну думку, — то лише з вини Дружини. У своїх манерах вона була грайливою, наче кошеня, і зазвичай трималася з виглядом лагідної та пухнастої невинності. Але насправді вона була смертельно досвідченою і диявольськи навченою; і час від часу, коли маска спадала, чоловіки бачили це, здригалися і — майже відступали. Чоловіки іноді бувають перебірливими, а найменш перебірливі — завжди найбільш вимогливі.

Сімла ексцентрична у своєму ставленні до дружби. Певні уподобання, що визрівали й кристалізувалися протягом пів десятка сезонів, набувають майже святості шлюбних уз і шануються відповідно. З іншого боку, певні зв'язки, такі ж давні й на вигляд такі ж поважні, здається, ніколи не здобувають офіційно

визнаного статусу; тоді як випадкове знайомство, якому немає й двох місяців, посідає місце, що за правом належить старшому. Не існує жодного закону, який можна було б викласти на папері, що регулював би ці справи.

Деякі люди мають дар, який забезпечує їм безмежну толерантність оточення, а інші — ні. Дружина Чоловіка такого дару не мала. Варто було їй, наприклад, зазирнути за садовий паркан, як інші жінки вже звинувачували її у крадіжці їхніх чоловіків. Вона патетично скаржилася, що їй не дозволяють самій обирати друзів. Коли вона підносила свою велику білу муфту до губ і, кажучи це, пильно дивилася на вас поверх неї з-під брів, ви відчували, що її несправедливо засудили, а інстинкти всіх інших жінок були хибними; що, звісно, було абсурдом. Їй не давали спокою у стосунках із Кимось Третім; але вона була влаштована так дивно, що й сама не насолоджувалася б спокоєм, якби його їй дозволили. Вона віддавала перевагу бодай видимості інтриги, щоб завуалювати навіть найбанальніші свої вчинки.

Після двох місяців прогулянок верхи — спочатку навколо Джакко, потім Елізіуму, Самер-Хілл, Обсерваторного пагорба, під Джутогом і, нарешті, туди-сюди по Карт-Роуд аж до ущелини Тара-Деві в сутінках — вона сказала Комусь Третьому:

— Френку, люди кажуть, що ми забагато часу проводимо разом, а люди такі огидні.

Хтось Третій смикнув себе за вуса і відповів, що огидні люди не варті уваги милих людей.

— Але вони не просто базікають — вони пишуть... пишуть моєму чоловікові, я в цьому впевнена, — сказала Дружина і витягла з кишені сідла листа від чоловіка, простягнувши його Комусь Третьому.

Це був чесний лист, написаний чесною людиною, яка тоді «варилася» на Рівнині за двісті рупій на місяць (бо своїй дружині він виділяв вісімсот п'ятдесят), одягнена в шовкову фуфайку та бавовняні штани. Він писав, що, можливо, вона не замислювалася над тим, наскільки нерозумно дозволяти пов'язувати своє ім'я з ім'ям Когось Третього; що вона занадто дитина, аби розуміти небезпеку таких речей; що він, її чоловік — остання людина у світі, яка б стала ревниво втручатися в її маленькі розваги та інтереси, але було б краще, якби вона потиху припинила спілкування з Кимось Третім — заради свого чоловіка. Лист був присмачений багатьма ніжними прізвиськами, і це неабияк розважило Когось Третього. Він і Вона так реготали над ним, що ви, стоячи за п'ятдесят ярдів, могли бачити, як здригаються їхні плечі, поки коні ліниво пленталися пліч-о-пліч.

Їхня розмова не варта того, щоб її переказувати. Результатом стало те, що наступного дня ніхто не бачив Дружину та Когось Третього разом. Вони обидва вирушили до Цвинтаря, який мешканці Сімлі зазвичай відвідують лише офіційно.

Похорон у Сімлі, де священник і скорботні їдуть верхи, а труна рипить, погойдуючись між носіями — це одне з найбільш гнітючих видовищ на цій землі, особливо коли процесія проходить під вологою, похмурою улоговиною нижче готелю «Роккліфф», куди не проникає сонце і де всі гірські струмки плачуть і голосять разом, стікаючи в долини.

Іноді люди доглядають за могилами, але ми в Індії так часто переїжджаємо з місця на місце, що під кінець другого року у Померлих не залишається друзів — лише знайомі, які надто зайняті розвагами вище по схилу, щоб згадувати про

старих партнерів. Сама ідея використовувати Цвинтар як місце для побачень — суто жіноча. Чоловік сказав би просто: «Нехай базикають. Підемо на Мол». Жінка ж влаштована інакше, особливо така, як Дружина Чоловіка. Вона та Хтось Третій насолоджувалися товариством одне одного серед могил чоловіків і жінок, яких вони знали і з якими колись танцювали.

Вони зазвичай брали велику кінську попону і сідали на траву трохи ліворуч від нижнього краю, де в землі є заглибина і де закінчуються зайняті могили, а готові ще не зовсім готові. На кожному впорядкованому індійському цвинтарі завжди тримають пів десятка могил відкритими — на випадок непередбачених обставин та поточних потреб. У горах вони зазвичай дитячого розміру, бо діти, приїжджаючи з Рівнин ослабленими й хворими, часто піддаються впливу сезону Дощів або підхоплюють пневмонію через те, що няньки-аї³ водять їх сирими сосновими лісами після заходу сонця. У військових поселеннях, звісно, частіше потрібні дорослі розміри; ці приготування змінюються залежно від клімату та населення.

Одного дня, щойно Дружина та Хтось Третій прибули на Цвинтар, вони побачили кулі⁴, які копали землю. Ті намітили повнорозмірну могилу, і Хтось Третій запитав їх, чи не захворів якийсь сагіб. Вони відповіли, що не знають; але був наказ вирити могилу для сагіба.

— Працюйте, — мовив Хтось Третій, — а ми подивимося, як це робиться.

Кулі працювали далі, а Дружина Чоловіка та Хтось Третій спостерігали й розмовляли протягом пари годин, поки могила ставала все глибшою. Раптом один із кулі, який забирав землю в кошики, коли її викидали наверх, перестрибнув через яму.

— Як дивно, — мовив Хтось Третій. — Де мій ольстер⁵?

— Що дивно? — запитала Дружина.

— Мене враз пройняв озноб — наче гуска по моїй могилі пройшла.

— Навіщо ж ти тоді на неї дивишся? — відказала Дружина. — Ходімо звідси.

Хтось Третій стояв біля узголів'я могили і деякий час мовчки вдивлявся в неї. Потім він кинув униз камінчик і промовив:

— Вона бридка — і холодна; жахливо холодна. Не думаю, що я ще колись прийду на Цвинтар. Копання могил — заняття не з веселих.

Обоє погодилися, що Цвинтар діє пригнічено. Вони також домовилися про завтрашню прогулянку верхи: від Цвинтаря через Машобрський тунель до Фаґу і назад, бо весь світ збирався на садову вечірку в Резиденції Віцекороля, і всі мешканці Машобри мали бути там само.

Коли вони піднімалися цвинтарною дорогою, кінь Когось Третього, стомившись від довгого очікування, спробував рвонути вгору і примудрився розтягнути сухожилля на задній нозі.

— Завтра мені доведеться взяти кобилу, — сказав Хтось Третій, — а вона не визнає нічого важчого за звичайний трензель⁶.

Вони домовилися зустрітися на Цвинтарі, давши час усім машобрським мешканцям проїхати до Сімлі. Тієї ночі йшов сильний дощ, і наступного дня, коли Хтось Третій прибув на місце побачення, він побачив, що нова могила на фут заповнена водою, бо ґрунт там був із цупкої та кислої глини.

— Боже! Виглядає паскудно, — зауважив Хтось Третій. — Тільки уявіть: тебе забивають у дошки і кидають у цей колодязь!

Потім вони вирушили до Фаґу. Кобила бавилася з вудилом і перебирала ногами так обережно, наче була взята в атлас; сонце сяяло божественно. Дорога нижче Машобри до Фаґу офіційно називається Гімалайсько-Тибетським шляхом; але, попри назву, вона здебільшого не ширша за шість футів, а прірва в долину внизу може сягати від тисячі до двох тисяч футів.

— Тепер ми прямуємо до Тибету, — весело вигукнула Дружина, коли коні наблизилися до Фаґу. Вона їхала з боку скелі.

— У Тибет, — підхопив Хтось Третій, — якнайдалі від людей, що кажуть огидні речі, і чоловіків, що пишуть дурні листи. З тобою — хоч на край світу!

З-за повороту з'явився кулі, що ніс колоду, і кобила взяла вбік, аби оминати його — передні ноги всередину, крупи назовні, як і належить розумній кобилі.

— До краю світу, — повторила Дружина і кинула через плече на Когось Третього погляд, що обіцяв невимовне.

Він посміхався, але поки вона дивилася, посмішка на його обличчі наче заціпеніла і перетворилася на нервовий оскал — такий оскал з'являється у людей, коли вони відчують невпевненість у сидлі. Здавалося, кобила осідає задом; її ніздрі роздулися, поки вона намагалася збагнути, що відбувається. Дощ, що пройшов напередодні, розмив край Гімалайсько-Тибетського шляху, і земля під нею почала провалюватися.

— Що ти робиш? — крикнула Дружина. Хтось Третій не відповів. Він нервово оскалився і встромив шпори в боки кобили; та забила передніми копитами по дорозі, і почалася боротьба. Дружина заверещала:

— О, Френку, стрибай! Стрибай!..

Але Хтось Третій наче приріс до сидла — його обличчя стало синьо-білим — і він дивився в очі Дружині Чоловіка. Тоді вона вхопилася за голову кобили, але замість вуздечки схопила її за ніс. Тварина задерла голову і з вереском полетіла вниз, тягнучи за собою Когось Третього, чиє обличчя все ще було зведене нервовим оскалом.

Дружина почула дріботіння дрібних камінців та пухкої землі, що сипалися з дороги, і ковзний рев людини й коня, що падали в безодню. Потім усе стихло; вона гукнула Френка, щоб той залишив кобилу і піднімався нагору. Але Френк не відповів. Він лежав під кобилою на дев'ятсот футів нижче, нівечачи клаптик поля з індійською кукурудзою.

Коли в вечірньому тумані гувльіси поверталися з Резиденції Віцекороля, вони зустріли жінку, що на мить втратила розум, на коні, що на мить оскаженів. Вона мчала на поворотах із роззявленим ротом і витріщеними очима, а голова її нагадувала голову Медузи. Один чоловік, ризикуючи життям, зупинив її, зняв із сидла — вона була схожа на безсилу купу одягу — і посадив на узбіччя, аби вона хоч щось пояснила. Це забрало двадцять хвилин, а потім її відправили додому в дамській рикші; вона все ще сиділа з відкритим ротом, смикаючи пальцями свої рукавички для їзди.

Наступні три дні вона пролежала в ліжку, поки йшов дощ; тому вона не змогла прийти на похорон Когось Третього, якого опустили у вісімнадцять дюймів води замість дванадцяти, проти яких він спершу заперечував...

Примітки.

¹ **Тёрціум Квід (лат. Tertium Quid)** — буквально «щось третє». У літературі цей латинський вираз часто вживається для позначення третьої особи в любовному трикутнику, чие ім'я не називається, або когось неокресленого. Кіплінг використовує цей термін як ім'я-характеристику для коханця.

² **Сімла (Simla)** — місто в Індії, яке було «літньою столицею» Британської Індії. Сюди з'їжджалися чиновники та їхні родини, щоб перечекати спеку, що панувала на рівнинах.

³ **Аї (англ. ayah)** — няня або покоївка-індійка в британських родинах.

⁴ **Кўлі (англ. coolie)** — у колоніальній Індії так називали найманих некваліфікованих робітників, вантажників або землекопів. У цьому творі кулі виконують обов'язки могильників на цвинтарі Сімлі. Термін підкреслює низький соціальний статус цих людей у тогочасному суспільстві.

⁵ **Ольстер (англ. ulster)** — довге, просторе пальто з грубої вовняної тканини, часто з капюшоном або накидкою на плечах. Назва походить від ірландської провінції Ольстер. У тексті Хтось Третій шукає свій ольстер, бо відчув раптовий холод від могили, що символізує лихе передчуття.

⁶ **Трэнзель (нім. Trense)** — частина кінської зброї; залізне вудило, що кладеться в рот коня для керування ним. Вираз «не визнає нічого важчого за звичайний трэнзель» означає, що кобила була дуже чутливою і слухняною, тому не потребувала складних чи суворох засобів приборкання.

Це оповідання було вперше опубліковано в Індії як оповідання № 7 у збірці «Під деодарами», № 4, видання «Бібліотека Індійської залізниці», 1888 року, та зібрано у збірці «Ві Віллі Вінкі та інші оповідання» у 1895 році.

Переклад українською: А. Невідомий, 2026 р.